

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐՏԻ 8

ՄԱՐՏԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի է և տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 5 կոպեկով
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ
Մեր հասցեն. Тифлиς, редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)
Ցայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լիցուով
Ցայտարարութիւնները համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպեկ
Տէլեֆոն № 253.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԻՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մանուկական գործերը.—Ներքին ՏԵՍՈՒ-
թիւն. Իրաւունք ունեն. Դա թիւրքական
թիւն է. Մակար Եկմարեան. Դէպի Բագու.
Նամակ Մովսէսյան. Նամակ Խմբագրութեան.
Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Պատերազմի շուրջ. Վիլնյայի հայկական ա-
կադեմիական երեկոյթը. Նամակ Պարսկաստա-
նից. — ՀԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐՏԻ 8. — ՅԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԻՈՒՆԻ.

ՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐԲԵՐԸ

Քաղաքական մամուլը այժմ բերում է
մեզ մի շարք տեղեկութիւններ այն մեծ
դրամայի մասին, որ կատարվեց մանու-
կական բեմի վրա Մովսէսյանի և Տեղիւի
շրջակայքում: Եւրոպական դիվիզիայի
հետեւում է, որ Հեռու Արեւելքի եղե-
րթիւնները հանդէս են բերում խոշոր
հարցեր, որոնցով նա պէտք է զբաղվի
առաջիկայում: Պատկերով այն քաղաքա-
նորդը, որ արեւ է «Բ. Օ.» լրագիրը, մենք
կարող ենք հաղորդել հետեւեալը:

Եթէ, ասում է «Frankfurter Zeitung»
լրագիրը, ճիշտ են Մովսէսյանի մօտ եղած
պատերազմի լուրերը, ուրեմն Կուր-
պատիւնը կորցրել է այնտեղ իր գոյքի
կէտը: Վիլնյայի «Neue Freie Presse» լրա-
գիրը ասում է, թէ Լուսնայի մանուկա-
կան բանակը իբրեւ պատերազմական գոր-
ծուն դադարեց գոյութիւն ունենալուց,
որովհետեւ գոյքի այն մասերը, որոնք յետ
նահանջվում ազատական հիւսիսում, զրկված
կը լինեն պատերազմական միջոցներից
և թրջանութներից:

Անգլիական և ամերիկական լրագիր-
ները համեմատում են Կապուսիական դր-
խաւոր հրամանատար մարաշախտ Օեւ-
մայի այնպիսի խոշոր պատմական գոր-
ւարտի հետ, ինչպէս են Հաննիբալը,
Ֆրիդրիխ Մեքլը, Նապոլէոնը, Վելլինգ-
տոնը և Փրանսո: Նրանց կարծիքով, Ռու-
սաստանը պէտք է այժմ շտապէ հաշտու-
թիւն կայացնելու: Մակայի Ֆրանկֆուր-
տի լրագիրը յայտնում է, որ այժմ
ինգլիեր Մանուկայի, Կորէայի և Պորտ-
Արտուրի մասին է, այլ ուստի անուան
մասին Ասիայում: Անգլիացիներն էլ ա-
ռանձին պետական շահեր չունեն Տրանս-
կասիայում, բաց նրանք շատ ծանր գոհա-
բերութեամբ յանձն առան իրանց անունը
բարձր պահելու համար Աֆրիկայում,
Թիւրքիայում արտաքին ձեռքով:

Նապոլէոնի «Times»-ի ասելով,
պէտք է այժմ առաջադիւնել հաշտութեան
չափաւոր պայմաններ և վերջ տալին
պատերազմին: Մակայի նրանք կազմա-
կերպում են նոր գործեր Կորէայում շա-
րունակելու իրանց սկսածը և Կապուսի-
կան շահերը ապահովելու նպատակով:
Շանհայի «P. C.» լրագիրը թղթակիցը
յայտնում է, թէ ինքը տեղեկացել է լա-
տիւնից, որ Կապուսիական զինուոր շտաբը
մակել է ծրագիր իր հինգերորդ գործա-
նակի գործողութիւնների համար: Ինչպէս
որ անցեալ տարի գործ իջեցրելը Կլան-
տունի թերակողմում, այժմ նոյն եղանա-
կով կը սկսվեն գործողութիւնները հիւսի-
սում: Այն է Վալդիվիաում կը կտրվի
արտաքին աշխարհից, կը շրջապատվի
յայտնի քանակութեամբ զօրքով, իսկ
միւս գործերը կը շարժվեն դէպի Խա-
բին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՐԱՆԻ ԴՈՒՆԵՆ

I

Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարութիւնը եր-
կար տարիներ ընթացքում չար հրեշտակի դեր
է կատարել հայ-վրացական յարաբերութիւն-

ներին մէջ: Մեր կեանքի ամենահիւսնողու ե-
րկոյթներից մէկն էր այն, որ տասնեակ տա-
րիներ քաղաքային տան նստարանների վրա
բազմած էր մի հայկական գումա, բազմած էր
իբրեւ ազգայնական մրցութեան յաղթանակի, ի-
բեւ որոշ նեղ տնտեսականների, կարճաժամ ուղ-
ղութեան հետեւը:

Ներքին ունի իր փոքրիկ պատմութիւնը,
որի հայրն էր հանգուցեալ Իգմայովը: Մրա-
նիւնը չէր ամրապնդել ինքնավարութեամբ քաղաքային
ինքնավարութեան շնորհ հողի վրա տնկվեց
նապիտակաւորում որոնք, որ մեծացաւ, ծա-
ղիկ էլ տուց: Դա թիֆլիսի հայ բուրժուա-
զիայի հանգիստը տիրապետութիւնն էր:
Ընտրողական ջենտրի հնացած անարգար ձեւը
հեռացնում էր քաղաքային գործերից հայ հո-
սարակութեան ուրիշ դասակարգերը, որոնք
բուրժուական իրեցեալների երկրպագուներ էին
կարող լինել: Եւ ազգայնութեան սկզբունքը,
որ այնքան նուրբ ձաքարկոյթեամբ յափշտա-
կելու արարեց իր բուրժուազիան, ուղղվեց
վրացիների դէմ, հիմնվելով հայ ընտրողների
ձեռքով մեծամասնութեան վրա: Միակից սուր
պայքար: Վրացիները ստիպված եղան տեղի
տալ ոչ թէ և բուրժուական հեռացան քաղաքային
ինքնավարութիւնից:

Ոչ դէք համար գաղտնիք չէր, որ ազգայնա-
կան հարցը Թիֆլիսի հայ բուրժուազիայի ձեռ-
քում լուծ մի գէշ էր, սեփական փառքի և տի-
րապետութեան մի գործիք: Նոյն Իգմայովը,
որ յինչում էր հայութեան վրա, նոյնքան հայ
էր, որքան այն մարդիկ, որոնց նա ուղղւոյ էր
հաւատած: Ազգայնութիւնն զենքով: Այդպէս
էին նրա կողմնակիցներն ու համախոհները:
Թիֆլիսեցի հայ բուրժուազիան, որ իր ամբողջ
կեանքում հայերեն մի բառ չէր խօսում, հայե-
րէն չէր կարդում և հայի ցանկերն ու կարիք-
ներին բուրժուական անտեղեկ էր, միայն քա-
ղաքային ընտրութիւնների ժամանակ հրապա-
րակ էր նետում իր հայ ծագումը: Այս, միայն
ծագումը, որովհետեւ ազգայնութեան ուրիշ նշան-
ներ չէր կային նրա վրա, բացի միայն այն բա-
նից, որ նա միջոցով էր հայոց եկեղեցում և կը
թաղվէ հայի գերեզմանատանը:

Երկար ժամանակ Թիֆլիսի հայ բուրժուա-
զիան այսպէս խաղում էր ազգայնական լարե-
րի վրա իր դասակարգային շահերի, իր իշ-
խողական իրաւունքների համար: Եւ յայտնի է
թէ ինչ ծանր փրկար էր տալիս ամբողջ հայ
ժողովուրդը այդ բուրժուական բանաձայնների
համար:

Թիֆլիսի հայ ժողովուրդն էր խժուռ: Յիշա-
տակալը այստեղ թէ իբրեւ դատաւորութիւնը
ենք մենք ամենքս կուլ տուել լուծ այն պատ-
ճառով, որ Թիֆլիսի գումաւոր «հայկական» էր:
Ոչ, ծանր, չափազանց ծանր էր դեմքը սե-
ցեալին, այն յուսահատական օրերին, երբ ազ-
գայնական փոխադարձ ասելութեան բոցն էր
արծաթեղում մեր երկրում: Ապագայ պատմա-
գիրը, նայելով այդ սե-էջերին, պիտի տեսնէ
որ եղբայրասպանութեան սեփական հերոսների
ձեռքում ամենագլխաւոր, առաջին դէպքը հայ
բուրժուազիայի այդ ստեղծագործութիւնն էր,
«հայկական» անունը այնքան վրդովեցրել
առանկալութեամբ իւրացրած այդ գուման: Օ-
րինակների ետեւից հետեւն էր գնանք: Վելլինգ-
տոնի համար երկրային մասնաշէր, որ հայերի ձեռ-
քում է գտնվում վրաստանի մայրաքաղաքի
ինքնավարութիւնը: Եւ այն առաքելութիւնն էր,
որոնք Թիֆլիսի կապիտալիստ և կալուստ-
ժատէր մի բուն հայերի սեփականութիւն էին
կազմում, անպատիժ կերպով տարածվում էին
ամբողջ հայութեան վրա: Եւ երևանի, Ղարա-
բաղի հայն էլ սեղաւոր էր, որ Թիֆլիսում
ձայնաւոր էր մի ծնեալ հայ...

Այդ էր պատճառը, որ երբ քաղաքային վեր-
ջին ընտրութիւնների ժամանակ վրացիներ էլ
մտան ձայնաւորների կազմի մէջ, ամենքը սկը-
սեցին ազատ շունչ քաշել, կարծես ամեն մէկի
ուսերից սարի ծանրութիւն ընկաւ: Փնուր Աս-
տուծու, թշնամութեան, փոխադարձ անվստա-
հութեան մի պատճառ, այն էլ մեծ պատճառ,
վրացաւ: Այս բացականչութիւնները լսվում

էին բոլոր բանիմաց հայերի շրջաններում:
Բայց, ինչպէս երևում է, երևանեան հրա-
պարակի վրա բարձրացած քաղաքային տան
միջոց դեռ բոլորովին գուրս չէ հանված հին
միջոցը: Երբեք թէ չորս օր առաջ մի ան-
տակա, վրաւորական գործ կատարվեց այն-
տեղ: Քաղաքային ինքնավարութիւնը մի գե-
ղեցիկ միտք էր յղացել—ընտրել պատգամա-
ւորներ, որոնք պիտի գնան Պետերբուրգ և
այնտեղ ներկայացնեն մեր երկրի ազգաբնա-
կութեան կարիքները: Գայացաւ ոչ-պաշտօնա-
կան, մասնաւոր նիստ՝ պատգամաւորների
թիւնաձեւում: Երբեք չէր համար: Զայնիւր առա-
ւելութիւն ստացան երբեք հողի, երեքն էլ հայ:
Վրացիներից և ոչ մէկը:

Մի այսպիսի վերաբերմունք դէպի մեր վրա-
ցի եղբայրակիցները, այն էլ փետրվարի 14-ի
անմոռանալի օրից դեռ նոյն իսկ մի ամիս էլ
չանցած, ընտանաբար, սաստիկ դժգոհութիւն
պատճառեց վրացիներին: Այդ դժգոհութիւնը
արձագանք գտաւ թէ՛ հասարակութեան և թէ՛
մամուլի մէջ:

Ահա այդ առիթով մենք պատրաստված ենք
արտայայտել մեր հայեացքները, մեր վերա-
բերմունքը:

Արդար լինելու համար նախ և առաջ նը-
կատի անենք այդ տխուր միջադէպի բոլոր
հանգամանքները:

Նիստը, ինչպէս ասացինք, նախապատրաս-
տական էր, մասնաւոր. ընտրութիւնը պաշտօ-
նական չէր, այնպէս որ, դատելով ձեւաւորու-
թեան և կազմութեան իտեակէտից, դեռ չէ
կարելի ասել թէ՛ հայ ձայնաւորների մեծա-
մասնութիւն ունեցող Թիֆլիսի գուման իսկա-
պէս վրաւորաբար է հասցրել վրացիներին: Յե-
տոյ չը ժողովանք, որ Թիֆլիսի ունի մի քա-
ղաքապետ, որ դեռ նոր, Բագուի արեւնոս
օրերում, այնքան մեծ եռանդով ապացուցեց
թէ որքան նրա համար թանկ են ազգերի հա-
մերաշխութեան և եղբայրութեան շահերը:
Մենք հաստատ գիտենք, որ երբ յայտնի դար-
ձաւ բուրժուական հետեւեալը, հայ ձայնա-
ւորներից շատերը իսկոյն և եթ, տեղն ու տե-
ղը, յայտարարեցին, որ դա անարգար բուրժու-
այնութիւն է, որ պատգամաւորների մէջ ան-
պատճառ պէտք է լինեն և վրացիներ: Քաղա-
քապետը, միանգամայն համաձայն լինելով
այդ ձայնաւորների հետ, նորից բուրժուա-
կութիւն չը նշանակեց, որովհետեւ եղածին նա ո-
չէին նշանակութիւն չէր տալիս, իբրեւ մի մաս-
նաւոր գործի, իբրեւ մի խորհրդակցութեան:

Նկատի առնելով այս բոլոր հանգամանքնե-
րը—մենք, այնուամենայնիւ, գտնում ենք, որ
ձայնաւորները մեծ անտարակալութիւն են ցոյց
տուել և վրացիները կատարեալ իրաւունք ու-
նեն դժգոհ լինելու, իրաւունք ունեն անելու
գումայի դաշինքում եղած հայ ինտելիգենտ և
աչ-ինտելիգենտ ձայնաւորներին—բայց մի-
միայն դրանց—այդ է ձեռ եղբայրութիւնը,
որի մասին այնքան խօսում ենք այս վերջին
օրերում:

Իրաւունք ունեն, չը թաղենք այս. ան-
կեղծօրէն սխալ, նոյն իսկ յանցանք խոստո-
ւանել երբեք չի ստորագրել մեզ: Շատ խեղճ
բան կը լինէր, եթէ մենք սկսէինք արդարա-
նալ նրանով, թէ ընտրութիւնը պաշտօնական
չէ եղել: Հարցը այստեղ ընտրվել չէ, այլ
այն վերաբերմունքը, այն տրամադրութիւնը,
որ պարզվի է ընտրողների թերթիկներից:
Ասացէք թէ դա ընտանեկան մի գործ էր,
բայց մենք ձեռ կը պատասխանենք—ընտա-
նեկան գործի մէջ էլ, ձեռ վերջնականապէս
չը ձեւակերպված մտադրութիւնների մէջ դուք
պարտաւոր էիք չը մոռանալ արդարութեան
տարրական պահանջները: Մենք ամենքս պա-
հանջում ենք, որ եղբայրութիւնը չը լինի
պաշտօնական: Այդպիսի եղբայրութիւնը մի
ինքնախաբուրթիւն է, մի պատրանք: Եղբայ-
րութիւնը պիտի լինի անկեղծ, սերտ, փոխա-
դարձութեան շնորհակալութեամբ շաղկապված: Այս-
պիսի յատկութիւններ դուք չէք կարող ցոյց
տալ ձեռ ընտանեկան բուրժուական հան-
գամանքների մէջ:

Ամենին չը կամենալով ձայնաւորների ներ-
կայ կազմի ամբողջութեան, ինչպէս և
քաղաքապետի վերաբերմամբ բացարձակ մե-
ղադրողի դեր կատարել, հանգիստեալ խոստո-
ւանելով, որ գումայի մէջ թէ՛ չեն երկտասարդ
գործիչներ, որոնք լաւ են ըմբռնում ազգայ-
նական առանձնացման բոլոր անհիմնութե-
թիւնը, բոլոր ֆեախները, մենք պարզ և ամեն-
աւելի արձանագրում, պնդելով որ նոյն իսկ
ներկայ փափուկ հանգամանքներում, երբ ա-
մենքի սրտերը լցված են եղբայրութեան և
փոխադարձ համակրութեան սրանչիլի գոհու-
նակութեամբ, դարձեալ Թիֆլիսի գուման է,
որ գալիս է իր անտակա ու անարգար վար-
մունքով պղտորելու ընդհանուր գեղեցիկ տրա-
մադրութիւնը, ցաւեցնող շնորհ մտցնելու
համերաշխութեան սուրբ գործի մէջ:

Ցաւալի է սա, բայց այսպէս է: Եւ մենք
պարտաւոր ենք յանձն առնել այս դառն իրո-
ղութիւնը, որքան էլ յարգելի անձնաւորու-
թիւնների ճանաչենք Թիֆլիսի Դումայի մէջ:

Բայց այսքանը հարցի մի կողմն է: Միւս
կողմի մասին մենք կը խօսենք վաղը, ապա
կը դառնանք «Իվերթա» լրագրին:

Լ.

ԴԱ ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԱՐՏԻ 8

(Հայ-վրացական յարաբերութիւնների առիթով)

Մեր վրացի եղբայրները վրդովվել են. նը-
րանք տրտունջ են յայտնում և այդ տրտուն-
ջը ու վրդովմունքը շտապեցին մամուլի միջո-
ցով արտայայտել:

Եւ նրանք իրաւունք ունեն, կասենք մենք.
նրանց տրտունջը արդարացի է, կը պնդենք.
մենք ևս, եթէ այդ տրտունջը, վրդովմունքը
վերաբերէր միայն այն մի խումբ մարդ-
կանց, որոնք Թիֆլիսի Դումայի ձայնաւոր-
ների անունն են կրում և ոչ ամբողջ հայ
հասարակութեան, ինտելիգենցիային, հայ ժո-
ղովրդին:

Ոչ, վրացի եղբայրներ գուր իրաւունք չու-
նէիք ընդհանրացնել ձեր տրտունջները, դուք
իրաւունք չունէք ամբողջ հայ ինտելիգեն-
ցիայի, հայ հասարակութեան երեսով տալ որ և
է մեղադրանք համերաշխութեան, եղբայրա-
կան սիրոյ կապերի խախտման մասին, որով-
հետեւ Թիֆլիսի Դումայի մի երկու տասնեակ
հայ ձայնաւորները, որոնք մասնակցել են
մարտի 3-ի մասնաւոր խորհրդակցութեան,
չեն ներկայացնում ոչ հայ ինտելիգենցիան,
ոչ հայ հասարակութիւնը:

Բացի դրանից, այն դէպքը, որ առիթ է
տուել ձեր տրտունջին, այն պայմանների մէջ,
որ տեղի է ունեցել, ինքն ըստ ինքեան շատ
չնչին է և չէ կարող առիթ տալ այս և այն
վճռական եղբայրութիւն անել և կասկածել
հայ ինտելիգենցիան ոչ-անկեղծութեան մէջ:

Ոչ, հայ ինտելիգենցիայի, հայ հասարակու-
թեան լաւագոյն, ողջամիտ մասը անկեղծօրէն,
շեքմազին փափագում է, որ դարձուր պատ-
մական, բարեկամական յարաբերութիւնները
հայերի և վրացիների մէջ ամրապնդվեն, զօ-
րեղանան և եղբայրասիրութեան, համերաշ-
խութեան մի գոյնը հոսանք առաւ բերեն:
միանաւոր կերպով աշխատելու կուրտուրա-
կան շաղկի վրա Կովկասի ընդհանուր օգտի
և բարգաւաճման համար:

Գալով մարտի 3-ի միջնադէպին, կրկնում
են, նա շատ չնչին է առիթ տալու համար
վրաց ինտելիգենցիային մեղադրել հայ հա-
սարակութիւնը ոչ-անկեղծութեան մէջ և լուկ
Թիւրքիայութեան արդիւնք է:

Ի՞նչ է պատահել:
Մարտի 3-ին Թիֆլիսի Դումայի մօտ 40
ձայնաւորներ, որոնց մէջ եղել են նաև վրա-
ցիներ, ուսանել, հաւաքվել են մասնաւոր
խորհրդակցութիւն կատարելու այն մասին,
թէ ինչ անել, որ փետրվարի 18-ի Բարձրա-
գոյն բեկերի պիտի աւետած օրէնսդրական աշ-
խատութիւններին Կովկասի ազգաբնակու-
թիւնն էլ մասնակցէ իր ներկայացուցիչների

և հայ արհեստավորները նախաձեռնութեամբ

Довожене ксбвурою. Тифлиси 7 Март